

Даница Илић

malicvrcak@gmail.com

Катрин Орел, *Средња Европа. Од идеје до историје*, Слио, Београд 2012, 360 стр.

Катрин Орел је научни сарадник при Националном центру за научна истраживања (CNRS, IRICE) и стручњак је за историју Средње Европе. Предавала је на Универзитетима у Стразбуру, Бечу и Паризу. Њени најпознатији радови су *Histoire de Budapest* (1999) и *La restitution des biens juifs et le renouveau juif en Europe centrale (Hongarie, Slovaquie, Republique Tchèque)* (2002). Тренутно ради на пројекту о „Мултикултуралним градовима Хабзбуршке Монархије 1867-1914“.

Студија о Средњој Европи Катрин Орел обухвата период од 1815. до 2004. године и даје преглед дешавања између два гранична догађаја у историји ове територије – Бечког конгреса и приступања земаља Европској унији. Овај период историје Европе на најбољи начин даје слику о територији која се, у зависности од тога са које позиције се посматра, сматрала или периферијом Западне или Источном Европом, док је заправо чинила посебну целину Средње Европе. Ауторка посматра Средњу Европу као територију која је у овом периоду доживела три велика преокрета која су је формирала у оно што је данас: пад Хабзбуршке монархије (1918), пад Совјетског блока (1989) и приступ Европској унији (2004). Обзиром на чињеницу да територију Средње Европе данас чине Пољска, Република Чешка, Словачка, Мађарска, Аустрија, Словенија и Хрватска, од којих само Хрватска није приступила Европској унији, 2004. година је година којом је заокружена прича о Средњој Европи. Тиме је решено питање територијалне припадности Европи, али је остало отворено питање њене геополитичке природе. Посматрано из угла актуелног савременог питања евроинтеграција Републике Србије, ова студија је значајан подсетник на процес који су земље Средње Европе прошле на путу ка Европској унији.

У складу са поднасловом књиге – *Од идеје до историје*, ауторка уместо класичног приказа политичке историје даје и јединствени приказ историје идеја. Како су управо идеје биле покретач политичких промена, посебно током XIX века са отварањем питања нација, ауторка даје објашњење како је територија која је углавном била под влашћу Хабзбуршке монархије 1815. године током XX века добила тачно одређене границе, да би се 2004. године поново интегрисала у нову заједницу. За ауторку ова последња интеграција представља врхунац дефинисања самих држава до стадијума када су постале спремне да се одрекну старог поретка

на путу ка интеграцији у Западну Европу, као идеалу напретка који она представља.

Књига је организована кроз три дела: 1) Средња Европа. Од центра ка периферији; 2) Представе о Средњој Европи и 3) Политичке културе Средње Европе. Како је књига предвиђена за француску читалачку публику у српском издању је први део књиге сведен на суштински преглед фаза кроз који је Средња Европа прошла, док су наредна два дела идентична оригиналном издању.

Кретање од центра ка периферији је приказ политичких кретања који су од центра који је представљала Хабзбуршка монархија XIX века до свог пада 1918. године, преко прелазног периода ка периферији до 1947. године, довели Средњу Европу до периферије под утицајем Источне Европе. Кроз анализу овог кретања ауторка даје приказ како се слика о геополитичкој позицији мења у складу са стањем у којем се територија налази. Како сама ауторка наводи, враћањем Хабзбуршкој дефиницији ове територије она улази у период ренесансе (1989-2004), током кога она коначно успева да се ослободи дефиниције „сфере под утицајем“ руске и немачке струје. Међутим, и поред ослобађања од положаја руске западне периферије, уласком у Европску унију она је поново вратила свој статус периферије, сада у односу на Запад.

Питање комплексности, али и јединствености Хабзбуршке монархије, ауторка даје кроз отварање питања нација и револуције из 1848. године, али и кроз четири стуба монархије: династије, војске, бирократије и цркве. Они генерално представљају спону међу мултиетничким становништвом, посебно након повлачења Османлија и ширења територија Хабзбуршке монархије, која је подразумевала и становништво које је требало прилагодити животу у монархији. Овој интеграцији и повезивању је помогла идеја о Бечу као граду који представља центар, не само у бирократском, већ и у културно-уметничком смислу. Ствари које Беч чине јединственим, као што су архитектура, уметност и кафеи, га у исто време чине и блиским свом становништву. Јединствена архитектура Беча, која је била модел за изградњу других градова на територији Хабзбуршке монархије је указивала и на њено јединство, али и на културну разноврсност кроз национално обележавање уметничких садржаја. На тај начин она тумачи феномен јединствености у различитости Хабзбуршке монархије, са културним полетом који је народима монархије касније помогао у дефинисању сопствених нација.

Након Првог светског рата и пада Хабзбуршке монархије формирана је територијална подела која се, са одређеним изменама, углавном одржала до данас. Нације које су се сматрале жртвама „тамнице народа“ добијају своје државе, али проблем мањина који је Хабзбуршка монархија пре рата успевала да премости на различите начине остаје у њима

горући проблем. Средња Европа у периоду од 1918. до 1989. године због немогућности да премости унутрашње проблеме како би стала на крај манипулацијама великих сила ствара представу о себи као о жртви апетита великих сила и формирања комплекса ниже вредности који је премошћен тек успешним евроинтеграцијама.

У „Представама о Средњој Европи“ истичу се два основна проблема међународног положаја те територије. Са једне стране, ту је проблем самодеофинисања, односно погледа изнутра, док је, са друге стране, ту начин на који су други, пре свега суседи, видели Средњу Европу. Катрин Орел анализом проблема дефинисања ове територије даје одговор на питања проблема са којима се иста сусретала. Немогућност ове територије да се избори са самодеофинисањем само су отежавали њен међународни положај, који је све више потпадао под утицај Француске, Немачке и Совјетског савеза. Тенденције које су постојале да се Средња Европа дефинише као немачка творевина су коначно довеле и до одбацивања те идеје, њено смештање у европски контекст и коначно њено реализовање. Један од главних проблема је све време било мишљење да се приближавањем Западу губи средњоевропска специфичност, односно, да ли интеграција значи и позападњавање? Проблеми са дефинисањем су довели до враћања на сам почетак и тражења термина, као што су Мител-Европа и Централна Европа, који ће Средњу Европу најбоље дефинисати. То су уједно били и највећи пројекти за регионално повезивање.

Географски положај, као један од начина да се представи Средња Европа у XIX веку, доводи до одређивања њеног положаја у односу према центру – Бечу, суседима, непосредној периферији и спољним територијама. Формирање нација је управо због тога изграђено на одређеним страховима и комплексима који су их навели да прихвате свој положај са минималним политичким учешћем, а да истовремено очувају националну културу. Ово је, даље, довело до формирања низа стереотипа и клишеа на територији која је створила један заједнички – средњоевропски тип, чији су идентитет на најбољи начин приказивали Јевреји, као једина дубоко транснационална група, способна да на прави начин прикаже „национални“ идентитет Хабзбуршке монархије. Питање националног идентитета остаје отворено током целог XX века, а страх неке наводи на то да траже пријем у НАТО, у којем виде заштитника од потенцијалне руске претње. Са друге стране, поставља се и питање да ли је могуће и како успоставити равнотежу између националног, регионалног и европског идентитета, уз акценат на осигуравању економског развоја различитих друштава. Решење је, можда, дато у приближавању, а затим у интегрисању у Европску унију.

„Политичке културе Средње Европе“ дају читаоцу представу о томе ко су били људи који су се бавили политиком, феномен политичара интелектуалаца међу њима, као и развој политичких идеја који су они

покренили. Либералне струје које су биле симбол 1848. године покрећу обнову позивањем на нацију, што касније доводи до трансформације истих у јаке националистичке струје. Управо су кризе кроз које је Средња Европа пролазила због тога створиле једну од најбитнијих тековина у односу на историју Европе – идеје о федерализму и регионализму. Разноврсност политичких идеја и система који су се формирали током два века на овим просторима омогућили су да се превазиђу проблеми и да се формира систем по ком је могуће бити неутрални чинилац између различитих блокова.

Интелектуалци Средње Европе се по својој политичкој оријентацији могу сврстати у две групе: западњаке и источњаке. Западњаци су били окренути Западу и модернизацији, док су источњаци били окренути традиционалним вредностима. Управо у овим оквирима су биле формиране различите политичке идеје, у друштву које је било дубоко рурално, са племством које је као многобројно и политички активно над њим доминирало. Формирањем нација и њиховим све дубљим дефинисањем посезањем за коренима формира се и свест о разликама народа Средње Европе. Оно је даље довело до међусобног позиционирања у хијерархији прогреса на чијем је врху био Запад. Овакав развој догађаја је довео до трансформације идеја револуције 1848. године из националног либерализма у либерални национализам. Последица оваквог заокрета из либерализма, потпомогнутим социјалним захтевима, у случају Немаца и Мађара, је био непомирљиви национализам.

Богатство политичких идеја Средње Европе је потекло из жеље да се она повеже и позиционира у односу на остатак Европе. Различити аутори су своје дивљење према устројству Сједињених Америчких Држава и Швајцарске узели за основ својих идеја о формирању сличне конструкције у Средњој Европи, али потпуно прилагођене њеним посебностима. Идеја о федерализму која се развијала међу присталицама Франца Фердинанда у групи Белведере наводи на помисао да је и он сам као једини спас за Хабзбуршку монархију видео федерализацију. Ауторка из тих разлога даје пресек највећих идеја и пројеката који су рађени током XIX и XX века, а који су за циљ имали формирање федерација или конфедерација. Управо су ти пројекти били наглашавани као опција „трећег пута“ током кризних средњоевропских година (1956. и 1968. година), да би 1989. године били одбачени у корист евроинтеграција.

Узимајући у обзир положај Средње Европе у односу на Републику Србију, као и актуелност теме приступа у Европску унију, ова књига одговара на бројна питања са којима се свакодневно сусрећемо и са којима ћемо се сусрести у наредном периоду. Сама ауторка Европску унију представља као идеал ка коме треба тежити, али такође отвара и питање мана које улазак у исту носи са собом.